

Omówienia i recenzje

J. K. Kozłowski, WIELOKULTUROWE STANOWISKO ENEOLITYCZNE W RACIBORZU-OCICACH W ŚWIETLE BADAŃ Z LAT 1960—1962, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu”, Archeologia, zeszyt nr 10, s. 77—193.

Jest faktem niezaprzeczalnym, że ostatnie lata dostarczyły szeregu cennych prac wiążących się z zagadnieniami polskiego neolitu, w których (co zasługuje na szczególne podkreślenie) położono wyraźny nacisk na szeroko rozumiany problem chronologii zarówno w ujęciu monokulturowym, jak i interkulturowym. Próby zarysowania tak chronologii poszczególnych kultur, jak i całego okresu neolitu na wybranym terenie dokonywano bądź poprzez krytyczne przepracowanie zgromadzonych wcześniej materiałów, bądź też na podstawie wyników nowych badań prowadzonych przede wszystkim na wielokulturowych stanowiskach o możliwie dobrze zachowanej stratygrafii. Do prac o takim właśnie charakterze należy omawiana praca J. K. Kozłowskiego wypełniająca dotkliwą lukę w tej problematyce, jaką w strefie południowopolskiej stanowił Górny Śląsk. Nie łagodzą tego braku wcześniejsze prace tegoż autora związane z badaniami w Raciborzu-Ocicach, jako że omawiały one tylko pewne wybrane aspekty bez pełnej publikacji uzyskanych źródeł¹.

Praca składa się z krótkiego wstępu informującego o lokalizacji stanowiska, historii badań i wielkości przebadanego obszaru, części materiałowej omawiającej poszczególne obiekty nieruchome lub ich zespoły (skupiska) z uwzględnieniem kształtu, wielkości, charakteru wypełniska przyrodniczego, nakładania lub przecinania się obiektów oraz inwentarza ruchomego, przy czym dane te ilustrują fotografie lub rysunki obiektów i rysunki zabytków, zamyka zaś pracę analiza materiałów. Ta jej część podzielona została na 6 podrozdziałów, z których poszczególne podają charakterystykę typologiczną inwentarza kultur ujawnionych na badanym stanowisku oraz jego pozycję w periodyzacji wewnątrzkułturowej, przy czym przyjęto układ chronologiczny oraz wydzielono jeden podrozdział kończący, poświęcony znaczeniu relacji stratygraficznych. W podrozdziale tym autor sumując wypracowane wnioski przedstawia periodyzację osadnictwa na stanowisku w Raciborzu-Ocicach.

Nie ulega wątpliwości, że w generalnym zarysie wnioski dotyczące periodyzacji osadnictwa na stanowisku w Raciborzu-Ocicach są poprawne i prawdopodobne, a po szczegółowym opracowaniu zgromadzonych wcześniej materiałów wnoszących pewne korekty będą one mogły stanowić podstawę do wypracowania schematu periodyzacyjnego neolitu przynajmniej na południowym obszarze Górnego Śląska.

¹ J. K. Kozłowski, *Zagadnienie chronologii relatywnej neolitu i eneolitu na Górnym Śląsku*, „Silesia Antiqua”, t. 6: 1964, s. 21—37; tenże, *Grupa ocicka kultury niemalowanej ceramiki typu morawskiego. Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1966 roku*, Zeszyty Naukowe UJ, nr 13: 1969, s. 128—143.

Nie podważa tego stwierdzenia fakt, iż w omawianej pracy natrafiamy na pewne ujęcia dyskusyjne zarówno o charakterze merytorycznym, jak formalnym związanym ze stosowną terminologią, operowaniem materiałem ilustracyjnym itp. komplikujące poprzez swoją niekonsekwencję jednoznaczne odczytywanie wykładanych przez autora treści.

Nieco mylący wydaje się być tytuł pracy sugerujący ujęcie monograficzne, a więc omawiające wyniki badań we wszystkich możliwych aspektach, gdy tymczasem praca ogranicza się do zagadnień chronologicznych i temu celowi podporządkowana jest cała analiza materiału tak kamiennego, jak i ceramicznego. W kontekście analitycznym pewne wątpliwości może budzić posługiwanie się materiałem ilustracyjnym, polegające na powoływaniu się na tę samą rycinę przy omawianiu dwóch różnych typów naczyń. Przykład może tu stanowić ryc. 50 c, na którą autor powołuje się raz przy charakterystyce typologicznej mis starszej fazy grupy ocickiej (s. 177), po raz drugi zaś przy charakterystyce mis z młodszej fazy grupy ocickiej o (jak to sugeruje opis) odmiennych cechach morfologicznych (s. 181).

Pozostając jeszcze przy materiale ilustracyjnym sądzimy, że byłoby ze wszech miar pożyteczne zamieszczenie w omawianej pracy rysunkowych zestawień podstawowych form inwentarza ceramicznego typowego dla poszczególnych faz grupy ocickiej. Autor daje wprawdzie takie zestawienia w jednym z wcześniejszych opracowań grupy ocickiej², omawiana tu jednak praca stanowi etap finalny studiów nad tym zagadnieniem i zamieszczenie takich zestawień stanowiłoby ostateczne podsumowanie analizy typologicznej.

Pewien niepokój budzi niekonsekwencja w posługiwaniu się określeniami „skupisko” i „jama” używanymi w niektórych wypadkach przez autora zamiennie, np. na s. 99 w nazwie obiektu czytamy: „skupisko 6”, ale w następnym wierszu użyte zostało określenie „jama”, przy czym w naszym rozumieniu opartym na interpretacji ryc. 17 jest to istotnie pojedyncza jama, a nie skupisko w rozumieniu np. skupiska 3. Z kolei na s. 119 w nazwie obiektu użyto określenia „jama 18”, aby w następnym wierszu określić to samo mianem „skupiska” podobnie jak na s. 185, przy czym ryc. 33 na s. 120 istotnie sugeruje istnienie pewnego skupiska jam przeciętego przez rów. Także samo określenie „skupisko” rozumiane jest przez autora dwojako: bądź jako skupisko przedmiotów ruchomych (np. skupisko 1), bądź jako skupisko obiektów nieruchomych (np. skupisko 3).

Przechodząc do niektórych zagadnień dyskusyjnych związanych z datowaniem poszczególnych etapów zasiedlenia stanowiska w Raciborzu-Ocicach, zwrócić trzeba przede wszystkim uwagę na wczesne datowanie materiałów kultury pucharów lejowatych. Wydaje się nie ulegać wątpliwości, że materiały te wykazują pewne cechy archaiczne i jednocześnie nawiązania do podobnych inwentarzy z Brumovic, jednakże brak w składzie form ceramicznych z Raciborza zarówno dzbanów, jak i licznych w Brumovicach czerpaków. Może to być fakt istotny z punktu widzenia chronologii. Cytowane przez autora jako wskaźnik wczesnej metryki materiałów z Raciborza-Ocic puchary lejowate o łagodnym profilu nie są elementem w pełni charakterystycznym tylko dla wczesnej fazy kultury pucharów lejowatych, widzimy je bowiem także w fazach młodszych, chociażby w tzw. fazie ohrozimskiej³, podobnie jak i później występujące puchary o silnie rozchylonym brzegu⁴. Jeżeli jednak przyjmiemy za wykładnik chronologiczny frekwencję

² Tenże, *Grupa ocicka...*, s. 134, ryc. 2, s. 137, ryc. 4.

³ A. Houšťová, *Kultura nálevkovitých poháru na Moravě*, „*Fontes Archaeologici Pragenses*”, t. 3: 1960, tabl. XVI: 1, 10; XVIII: 7; XXII: 7.

⁴ Tenże, *op. cit.*, tabl. XVIII: 1.

w obydwu zespołach (ocickim i brumovickim) czerpaków i dzbanów, czyli form typowych dla młodszych stadiów kultury pucharów lejowatych, to wydaje się, iż synchronizacja obydwu budzi pewne wątpliwości. Sądzymy też, że zespół z Brumovic należałoby uznać za nieco młodszy aniżeli datuje go J. Pavelčík⁵, co także sugeruje A. Houst'ová⁶, i widzieć w nim zespół młodszy od materiałów z Raciborza-Ocic, acz nie musi on (Brumovice) stanowić zespołu o klasycznych cechach ohrozimskich. Godzi się także podkreślić, że dzbany brumovické nie mają cech typowo baalberskich.

Trudniej natomiast zgodzić się z sądem autora, jakoby pewne formy występujące w Raciborzu-Ocicach (naczynia z cylindryczną szyjką, ceramika grubościenna z plastycznymi listwami pod krawędzią wylewu) mogły być inspirowane wyłącznie przez wpływy zachodnioeuropejskie wychodzące z kręgu Chassey-Cortallod.

Ułamkowy charakter ceramiki z Raciborza-Ocic nie pozwala niestety na pełną rekonstrukcję form, wydaje się jednak, że ułamki cylindrycznych szyjek pochodzą z naczyń amforowatych. Te formy o cylindrycznej szyjce są jednak typowe dla kultury pucharów lejowatych, począwszy od jej najstarszych stadiów, i to w całej jej wczesnej ekumenie (południowa Skandynawia, Sobota, pow. Poznań, Wrocław-Pracze). Podobnie wygląda sprawa z grubościennymi naczyniami zaopatrzonymi w listwy plastyczne pod krawędzią wylewu. Nie wydaje się zatem słuszne wiązanie tych form z dalekosięznymi oddziaływaniami zachodnimi, jako że zasadnicza koncepcja, w ramach której mieszczą się te typy naczyń, jest organicznie związana z tradycją kultury pucharów lejowatych.

Szczególnie cennym osiągnięciem badań J. K. Kozłowskiego na osadzie w Raciborzu-Ocicach, które znalazło odbicie w omawianej pracy, jest sprecyzowanie wyznaczników typologicznych lokalnej grupy ocickiej, jej periodyzacja wewnętrzna oraz ustalenie jej relacji chronologicznej w stosunku do innych lokalnych grup kultury lendzielskiej oraz kultur kręgu nadcisańskiego (połgarskiego). Należy w pełni zgodzić się z autorem, że decydujące znaczenie dla chronologicznego zróżnicowania materiału ceramicznego ma tutaj obecność lub brak elementów kręgu nadcisańskiego w postaci form amforkowatych zbliżonych do tzw. okazów mlecznikowatych oraz pucharków na ażurowych nóżkach, a więc tych, które wyznaczają późny horyzont lendzielski w Małopolsce. Obecność tych form ceramicznych w Raciborzu-Ocicach w obiektach stratygraficznie młodszych, w powiązaniu z analogicznym zjawiskiem w Małopolsce, przesądza w zasadzie ich młodszy charakter w stosunku do zespołów „bezamforkowych”. Trudniej natomiast, a co dla nas jest szczególnie interesujące, uchwycić relację chronologiczną materiałów ocickich z materiałami kultury lendzielskiej na Dolnym Śląsku. Obecność w materiałach z Janówka, pow. Dzierżoniów, ceramiki malowanej o dużym udziale farby białej (której brak w Raciborzu-Ocicach) sugeruje ich związek z III fazą kultury lendzielskiej według periodyzacji opracowanej dla Słowacji. Jednakże duża frekwencja naczyń ostro profilowanych (bez polichromii) z ornamentyką guzową dowodzi styku także z fazą IV (słowacka). Mogłoby stąd wynikać, że materiały „typu Janówek”, acz starsze w zestawieniu z materiałami starszej fazy grupy ocickiej, mogą poprzez swoje młodsze elementy być w swoim schyłkowym stadium paralelizowane ze starszą fazą grupy ocickiej, datowanej słusznie przez J. K. Kozłowskiego na przełom słowackich faz III/IV. Wydaje się, że pewne

⁵ J. Pavelčík, *Eneolitické a starobronzové sídlisté u Brumovic*, „Casopis Slezského musea”, z. 12: 1963, s. 1—17.

⁶ Houst'ová, *op. cit.*, s. 11.

punkty styczne uchwycić można między Górnym a Dolnym Śląskiem także w okresie trwania młodszej fazy grupy ocickiej, datowanej przez autora na przełom faz IV/V kultury lendzielskiej i przełom faz Polgar III/IVa. Chodzi tu o odkryte we Wrocławiu-Partynicach kuliste naczynie na niskiej nóżce, nawiązujące wyraźnie do form późnotiszapolgarskich⁷, którego obecność może dowodzić paralelności grupy jordanowskiej z III fazą kręgu nadcisańskiego (Polgar III). Mogłoby to wskazywać, iż grupa jordanowska wykształciła się wcześniej aniżeli młodsza faza grupy ocickiej (naczynie typu tiszapolgarskiego wystąpiło w kontekście ceramicznym o wykształconych już cechach jordanowskich), lecz mogła przeżywać się w głąb fazy Polgar IV.

Kończąc uwagi na temat badań J. K. Kozłowskiego na stanowisku w Raciborzu-Ocicach odzwierciedlonych w omawianej (a także poprzednich) pracy należy podkreślić szczególnie następujące osiągnięcia:

Rozwikłanie mylnych pojęć wiążących się z wzajemnymi relacjami między grupą ocicką a grupą jordanowską.

Uchwycenie i poprawna interpretacja relacji stratygraficznej między kulturą pucharów lejowatych a grupą ocicką kultury lendzielskiej, co jest szczególnie istotne w konfrontacji z próbami wiązania genezy kultury pucharów lejowatych z substratem lendzielskim.

Oparcie periodyzacji osadnictwa w Raciborzu-Ocicach na obiektywnym kontekście stratygraficznym, a nie na typologicznych spekulacjach.

Nie wyszczególniając innych zalet omawianej pracy można stwierdzić, że już same wypunktowane tu osiągnięcia potwierdzają wysokie walory poznawcze przedstawionego dzieła.

Włodzimierz Wojciechowski

W. Wojciechowski, *Stratygrafia i typologia osadnictwa w Raciborzu-Ocicach*, *Prace Instytutu Historii i Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. 10, 1975, s. 11-26.

Stratygrafia i typologia osadnictwa w Raciborzu-Ocicach. Wskazania na to, że w tym miejscu osadnictwo w rzeczywistości składa się z przynajmniej dwóch kultur, które należą do różnych i odrębnych grup, W. Wojciechowski po raz pierwszy sformułował w swojej rozprawie. Wskazywał przy tym na różnice między dwiema kulturami, które należały do różnych grup, a nie do tej samej grupy. Wskazywał na to, że w tym miejscu osadnictwo składa się z przynajmniej dwóch kultur, które należą do różnych i odrębnych grup, a nie do tej samej grupy. Wskazywał na to, że w tym miejscu osadnictwo składa się z przynajmniej dwóch kultur, które należą do różnych i odrębnych grup, a nie do tej samej grupy.

W. Wojciechowski, *Stratygrafia i typologia osadnictwa w Raciborzu-Ocicach*, *Prace Instytutu Historii i Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. 10, 1975, s. 11-26.

W. Wojciechowski, *Stratygrafia i typologia osadnictwa w Raciborzu-Ocicach*, *Prace Instytutu Historii i Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. 10, 1975, s. 11-26.

W. Wojciechowski, *Stratygrafia i typologia osadnictwa w Raciborzu-Ocicach*, *Prace Instytutu Historii i Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. 10, 1975, s. 11-26.

W. Wojciechowski, *Stratygrafia i typologia osadnictwa w Raciborzu-Ocicach*, *Prace Instytutu Historii i Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. 10, 1975, s. 11-26.